

R. C. Zaehneris gimė 1913 metais Didžiojoje Britanijoje, mokėsi Oksforde bei Kembridže, per karą ir po dirbo britų ambasadoje Teherane, 1950 m. Oksforde dėstė persų kalbą, 1951 vėl Teherane metus dirbo tarėju, o grįžęs į Oksfordą, iki pat gyvenimo pabaigos (1974 m.) dirbo Rytų religijų ir etikos profesoriumi.

Seniausia iranėnų šventa knyga yra vadinamoji „Avesta“ (pažodžiui „žinojimas“, kaip ir indų „Veda“), iki mūsų laikų išlikusi ne visa ir nevienodo senumo nuorašais. Seniausia „Avestos“ dalis, parašyta seniausia žinoma iranėnų kalba, yra gathos (*gāthā* „himnas“ arba „giesmė“), kurias priimta laikyti paties Zarathuštros – arba, kaip jį įprasta, pradedant senovės graikais, vadinti Vakaruose, Zoroastro – kūrinium. Gathos sudaro zoroastrizmo liturgijos, vadinamosios „Jasnos“ (pažodžiui „aukojimas“), branduolį. Be gathų, liturgijai dar priklauso „jaštai“ ir – vėliausia dalis – „Videvdatas“ (*vi-dēv-dāt* „įstatymas prieš devus“, t. y. „demonus“). Tačiau daugelis zoroastrizmo tekstų, tiek vėlyvųjų, tiek perrašytų senųjų, išliko užrašyti tik apie IX m. e. a. vadinamąja pehlevio iranėnų kalba, Iraną jau valdant musulmonams.

Zarathuštros mokymas

R. C. ZAEHNER

Vieta ir laikas

Pagal pačių zoroastriečių tradiciją, jų Pranašas gyvenęs „258 metais prieš Aleksandrą“, o persams ar iranėčiams vardas Aleksandras tegalėjo reikšti Persepolio apipilėšimą, Achemenidų imperijos sunaikinimą ir paskutinio iš didžiųjų karalių, Darijaus III, mirtį. Tai įvyko 330 m. pr. Kr., taigi Zarathuštra būtų gyvenęs apie 588 m. pr. Kr., ir šią datą reikia laikyti žymint jo pranašiškos misijos pirmąją sėkmę – karaliaus Vištāspos¹ atsivertimą, kai Zarathuštra buvo keturiasdešimtis.² Kadangi tradicijos sakoma, kad jis gyvenęs 77 metus, nelabai suklysimė datuodami jį 628–551 m. pr. Kr. Taip pat bendrai sutariama sritį, kurioje Pranašas skleidė savo Žinią, buvus senovės Chorazmą – šalį, ko gero, apimančią šiuolaikinę Persijos Chorasana, Vakarų Afganistaną ir Turkmėnijos Respubliką.³ Tačiau esama duomenų, rodančių Zarathuštrą šiuose kraštuose nebuvus vietinį, nes jis pats skundžiasi savo Dievui tėvynėje persekiojamas ir klausia, kur gi, į kokią šalį jam pasitraukus (Jasna 46.1). Galų gale jis rado prieglobstį pas karalių Vištāspą – pasak Henningo, paskutinį aukščiausią Chorazmo konfederacijos valdovą, pasakui nuverstą Kyro. Vienintelis vietovardis, su kuriuo „Avestoje“ susietas Zarathuštra, yra *Raghā*, apibūdinama kaip „Zarathuštros“ (Jasna 19.18), – klasikinis Ragesas (*Rhages*), dabar Rajus (*Ray*), šiuolaikinio Teherano priemiestis. Taigi daugiau nei įmanoma, kad Zarathuštra ir bus kilęs iš Rageso tuometinėje Medijoje ir būtent iš ten pasitraukęs į Chorazmą, kur Vištāspos asmenyje rado sau globėją. Tačiau netgi šio karaliaus dvare jis, regis,

nerado ramybės, nes esama pasikartojančių užuominų apie nuolatinius priešiškus veiksmus iš jo priešų pusės net ir užsitikrinus sau karališką paramą.

Ekonominės bei politinės aplinkybės

Moralinį dualizmą tarp *Aša* ir *Drudž* – Tiesos ir Melo, Teisybės ir Neteisybės, tokį būdingą gathoms, galima sieti su konkrečia politine bei socialine situacija, kai taikūs pie-menys ir gyvulių augintojai susidūrė su nuolatine nuožmių klajoklių antpuolių grėsme. Pastaruosius Zarathuštra vadino *dregvants* arba *drvants* „Melo sekėjais“, o savo rėmėjus – *ašavans* „Tiesos, arba Teisingumo, sekėjais“. Taigi „Melas“, kuris tiek vėlyvosios „Avestos“ gathose, tiek ir daug vėliau pehlevio kalba rašytuose tekstuose vartojamas kaip terminas, žymintis patį blogio principą (kurio pagrindinė personifikacija – Angra Mainjus, arba Ahrimanas, „Blogioji“ ar „Piktoji Dvasia“), yra ne tik *Ašos*, kaip abstrakčios „Tiesos“, priešybė ar neigimas: iš esmės, bent jau gathose, jis žymi apskritai grobikišką agresiją prieš arba pasikėsinimą į „gerąją valdžią“ ir visą žemdirbių bei gyvulių augintojų gyvenimo sanklodą.

Štai ko klausiu tavęs, Viešpatie, – klausia Pranašas savo Dievo, – koks atpildas laukia to, kuris gina karalystę (politinę valdžią), ir Melo sekėjo, piktadarijo, kuris negali pragyventi kitaip nei kad smurtaudamas prieš šeimininko kaimenes bei šeimyną, nors šie jam niekaip nekenkė (*adrudžjantō*, pažodžiui „nemelavo jam arba neužgavo jo“) (Jasna 31.15).

Nomadas yra agresorius, tuo tarpu žodis, kuriuo įvardijamas, o iš dalies ir personifikuojamas jo agresyvumas, – tai *Aēšma* „smurtas“ arba „siautėjimas“, šaknies *aēš-* „pulti“

arba „siautėti” (Jasna 29.1, 2; 30.6; 44.20; 48.7, 12; 49.4). Nuo tokio smurto kentėjo tiek žmonės, tiek gyvuliai, kurių buvo siekiama ne tik kaip grobio, bet ir ritualiniams aukojimams. Beginklio šiame smurto pasaulyje jaučio vargai sudaro kone pagrindinę gathų temą. Jaučio siela iš sielvarto kreipiasi ir į patį Ahurą Mazdą, „Išmintingąjį Viešpatį”, vienintelį tikrą Zarathuštro Dievą, ir į „šventus nemirtinguosius” (*ameša spenta*), kurie, viena vertus, supa Ahurą Mazdą, o kita vertus, yra nuo jo neatskiriamos jo paties esminės ypatybės.

Kam sukūrei mane? – klausia jaučio siela. – Pagal ką mane sukurpei? Smurtas, įsiūtis, žiaurumas, baimė ir jėga mane užsiuvo. Neturiu kito šeimininko – tik Tave, tad paskirk man geras ganyklas (Jasna 29.1).

Į tai Ahura Mazda atsako:

Neatsirado, kas būtų tau valdovas, kas galeto pasirūpinti tavim pagal Teisybę. Kūrėjas sukūrė tave piemeniui ir šeimininkui. Pagal Teisybę Išmintingasis Viešpats sukūrė jaučiui šventą taukų nuliejimo formulę (*mānthrem āzūtōiš*),⁴ o ištroškusiems nuo karščio žmonėms [Jis], dosnus patvarykmais, [sukūrė] pieną (Jasna 29.6–7).

Toks atsakymas pasirodė toli gražu nepakankamas jaučio sielai, kuri vėl kreipėsi: „Ką paskyrei iš žmonių, kad pagal gerą valią (*vohū manañhā*)⁵ mumis [jaučiais ir karvėmis] pasirūpintų?” „Šį vienintelį žmogų radau, kuris [mano] nurodymus įsiklausė, – Zarathuštrą iš Spitamos giminės”, – atsiliepė Išmintingasis Viešpats.

Kokia šio trumpo dialogo prasmė? Jaučio siela skundžiasi tapusi smurto ir plėšikavimo auka, nors turi ar tiki turinti dievišką globėją („Neturiu kito šeimininko – tik Tave”). Tačiau užuot paguodęs ją, Išmintingasis Viešpats atsako nesant nieko, kas galėtų būti jos valdovu ar galėtų pasirūpinti ja pagal Teisybę, kadangi pats Išmintingasis Viešpats pagal Teisybę sukūrė jai „šventą taukų nuliejimo formulę”, o pieną – žmogaus troškuliui numalšinti. Tai reiškia, kad pagal pirminį sprendimą galvijai buvo sukurti ne tik maitinti žmogų pienu, bet ir būti aukojamaisiais gyvuliais. Ir tai Ahura Mazda nustatęs „pagal Ašą”, taigi „pagal Teisybę” ar „Tiesą”.

Iš visų „šventų nemirtingųjų”, supančių Ahurą Mazdą bei jam atstovaujančių, Aša vienintelis yra aiškiai indoiranėniškos kilmės. Kitaip sakant, ši viena svarbiausių religinių sąvokų yra bendra tiek ankstyviausiam indų religijos sluoksniui, aptinkamam „Rigvedoje”, tiek „Avestai”. *Vohu Manah*, „Geroji Mintis” ar „Menta”, kita vertus, yra grynai iranėniška sąvoka ir, ko gero, paties Pranašo Zarathuštro išradimas. Taigi jaučio siela klausia, argi niekas iš žmonių negali pasirūpinti savo kaimenėmis „pagal Gerąją Mintį”. Vienintelis toks žmogus, atsako Ahura Mazda, esąs Zarathuštra.

Tai reikštų, kad Pranašas anaipol nemanė atmetęs prieš jį buvusio „Įstatymo ir pranašų” *in toto*, o veikiau tik papildė senąją religiją, atstovaujamą Ahuros Mazdos (jei tokio iki jo išvis būta) bei Ašos, nauju matmeniu. Todėl savo

sekėjus jis vadina tiesiog „Tiesos sekėjais” ar „teisybininkais” (*aša-van-*), o savo priešininkus apibūdina kaip „neteisybininkus” (*dreg-van-*), „sekančius Melą” – blogio principą, pažeidžiantį prigimtą tvarką.

Iš gathų matyti, kad Zarathuštra, paskelbęs apie savo misiją, susidūrė su labai stipriu pilietinės bei religinės valdžios pasipriešinimu. Jaučio siela, sužinojusi esanti iš aukščiau paskirta jam, su nuoširdžiu išgaščiu bei neslepiaama pašaipa suunka: „Ar turėčiau džiaugtis globėju, neturintiu galios, menkystos užtarimu, nors šaukiuos [užtarėjo], galinčio parodyti valdžią (*išā-chšathrīm*)⁶? Ar atsiras žmogus, kuris suteiktų jam savo rankų paramą?” (Jasna 29.9). Zarathuštra ir pats gerai suprato savo silpnumą bei opozicijos savo mokymui grėsmingumą: jis skundžiasi persekiojamas savo paties bendruomenės, nes teturi vos keletą galvijų bei žmonių (Jasna 46.1–2), kai jo priešininkas kur kas stipresnis (Jasna 34.8).

Tačiau užsitikrinus karaliaus Vištāspos globą, jo tonas pasikeičia, ir jis stato save teisėju tarp abiejų šalių:

Atmindami jūsų įstatymus mes skelbiame žodį, kurio nesiklauso tie, kas vadovaujasi Melu ir veltui švaisto Tiesos [sekėjų] gėrybes, išties geriausią [žodį] tiems, kas savo širdis atidavė Mazdai. Nors gal ne visi jūs aiškiai matote šį geresnįjį kelią, kreipiuosi į jus visus, nes Ahura Mazda pripažino [mane] teisėju tarp abiejų šalių. Nes tatau *mes* gyvenam pagal Tiesą (Jasna 31.1–2).

Valios laisvė

Zoroastrizmas – tai valios laisvės religija *par excellence*. Kiekvienas žmogus anksčiau ar vėliau turi pasirinkti tarp Tiesos ir Melo – tikrojo tikėjimo, kurio apreiškimą teigia patyręs Pranašas, ir netikros religijos, jo amžininkų paveldėtos iš protėvių. Šią pamatinę priešpriešą tarp Tiesos ir Melo, kurią jis išvydo čia ir dabar žemėje, Zarathuštra perkėlė ir į grynai dvasios sritį: šiedu priešingi principai veikia visais lygiais, taigi visas kosmosas, tiek materialus, tiek ir dvasinis, yra smelkte persmelktas šios pamatinės įtampos: prieš transcendentinę Gerąją Mentą stovi Piktoji Menta, prieš Gerąją Dvasią – Piktoji Dvasia, prieš Tiesiamintiškumą – Puikybė ir t. t. Ir kiekvienu lygiu tenka pasirinkti – net pačiam Ahurai Mazdai, Išmintingajam Viešpačiui.

Žemiausiu lygiu jautis yra laisvas pasirinkti tarp gero šeimininko ir žmogaus, kuris nėra šeimininkas, ir „iš dviejų ji pasirinko šeimininką, kad ja pasirūpintų, valdovą, sekantį tiesa ir puoselėjantį Gerąją Mentą. O tas, kuris ne šeimininkas, nedalyvaus šioje Gerojoje Naujienoje, kad ir kaip stengtųsi” (Jasna 31.10). Valios laisve, siekiančia net gyvūnijos pasaulį, Dievas savanoriškai apdovanojo savo kūrinius pačioje pasaulio pradžioje: „Pradžioje, o Mazda, savo mintimi tu sukūrei mums materialius pavidalus (*gaēthā*) ir sąžines, ir protingas valias (*chratu*), ir nustatei materialų gyvenimą – veiksmus bei mokymus, kad žmonės galėtų savo valia pasirinkti” (Jasna 31.11). O pasirinkimas

iš esmės visada yra tarp Tiesos ir Melo. „Pasirinkime, – kviečia Pranašas, – mums suteikta Tiesa mūsų labui, o [netikram] mokytojui – Melas jo paties pražūčiai” (Jasna 49.3). Taigi nors pats Zarathuštra neabejoja tiesą esant išimtinai jo pusėje, jis pripažįsta, kad valios laisvė reiškia laisvę pasirinkti klaidingai – taip sakant, laisvę klysti. Įdomu, kad žodis *varena*, avestos kalboje reiškęs „laisvą pasirinkimą”, pehlevio kalboje virsta *varan* reikšme „erezija” – tiksli paralelė graikų žodžio *hairesis* raidai krikščionybėje.⁷ „Ir tas, kas sako tiesą, ir tas, kuris meluoja, ir išmintingas, ir kvailys kalba sulig savo širdim ir protu” (Jasna 31.12). Abi šalys turi teisę skelbti savo mokymus, ir, regis, išvis nėra jokio aiškaus būdo nustatyti, kuris gi teisingas, kol neatsiranda kokio visuotinai pripažinto autoriteto. Šį keblumą Zarathuštra labai gerai suvokė, nes klausė savo Dievo, kas gi iš tikrųjų yra Tiesos sekėjas, o kas Melo (Jasna 44.12), kartu pripažindamas, kad ir jo priešai, laikydamiesi savo klaidingų pažiūrų, yra nuoširdūs. Siekdamas įveikti minėtą keblumą, taip pat tikėdamas save esant Dievo pranašą, jis laikė tuo autoritetu esant save ir save, kaip matėme, statė teisėju tarp abiejų šalių.

Ko gero, būtent kaip teisėjas „Jasnoje” 30 Zarathuštra kviečia visus didžiam apsisprendimui. „Išgirskit ausimis, – skelbia Pranašas, – išvyskit mintimis kuo aiškiausiai dvi galimybes, iš kurių turite pasirinkti, kiekvienas [pasirinkite] už save, žinodami, ką tai atneš mums Lemiamą Akimirką” (Jasna 30.2). Šiais žodžiais jis ir įveda mitą apie pirmąją pasirinkimą laikų pradžioje, tekusį dviems Esybėms, kurias jis vadina „dvyniais”:

Pradžioje šiodvi Esybės, plačiai įgaloti (?) dvyniai, buvo Gerasis ir Blogasis mintimis, žodžiais ir darbais. Kas išmintingas, vieną iš jų pasirinks teisingai, kvailys apsiriks. Šioms dviems Esybėms susitikus, jos pradžioje nustatė gyvenimą ir mirtį, kad Melo sekėjai galų gale rastų sau blogiausią, o Tiesos sekėjai – Geriausiąją Mentą. Iš šių Esybių ta, kuri buvo nuo Melo, pasirinko pikta, o Švenčiausioji Dvasia, audros dangumi apsigaubusi, [pasirinko] Tiesą – kaip ir [kiekvienas,] kas savo gerais darbais uoliai siekia padaryti malonumą Išmintingajam Viešpačiui. *Daėvai* tarp šių dviejų pasirinko neteisingai, nes jiems svarstant, aptemo jų protai, taigi jie pasirinko Blogąją Mentą. Tuomet jie vienu gaisru stringalviais metėsi mirtinguosius žmones išnaikinti (?) (Jasna 30.3–6).

Dvi Dvasios

Neįmanoma pasakyti, ar ši mitą apie du dvynius sukūrė pats Zarathuštra, ar jis tik performulavo pagal savo ideologiją atitinkamą senesnį mitą. Šiaip ar taip, į šį mitą jis perkėlė sudvasintą konkrečią situaciją, matytą žemėje, kur Melo sekėjai atstovavo griauamosioms jėgoms, priešiškomis žemiškajam gyvenimui, o Tiesos sekėjai – gyvenimą skatinančioms bei saugančioms jėgoms. Čia pamatinis dualizmas tarp Tiesos ir Netiesos, Teisingumo ir Klastos, Tvar-

kos ir Netvarkos tapo personifikuotas pirmą pradžių dvyinių pora, kuriuos jis pavadino Gausingąja, arba Šventąja, Dvasia (*Spenta Mainju*) – nes žodis *spenta*, paprastai vėrčiamas kaip „šventas”,⁸ mena būtent augimą ir gausą – ir Piktąją Dvasia (*Angra Mainju*, vėliau Ahrimanas). Vienas teikia gyvastį, kitas neša mirtį. Šiodvi Dvasios esti nuolatinėje, nesutaikomoje, visa apimančioje tarpusavio sampriešoje. Pranašas skelbia:

Aš pasakysiu apie dvi Dvasias, šventesnioji iš kurių būties pradžioje kreipėsi į piktąją: „Nesutaria nei mūsų mintys, nei mūsų mokymai, nei mūsų valios, nei mūsų pasirinkimai, nei mūsų žodžiai, nei mūsų darbai, nei mūsų sąmonės, nei mūsų sielos” (Jasna 45.2).

Gathose Šventoji Dvasia nesutampa su Ahura Mazda, Išmintinguoju Viešpačiu, kuris kartu yra aukščiausiasis Dievas, o tėra jo aspektas, vienas iš jo „sūnų”. Tačiau ir pats Ahura Mazda turi pasirinkti tarp Tiesos ir Melo, tarp gėrio ir blogio. Viename keistokame tekste, kuriame žmonės ir *daėvai* kartu kreipiasi į Dievo Teismą, Zarathuštra sako:

Šeima, kaimas, gentis ir jūs, *daėvai*, kaip ir aš, siekėte džiaugtis Išmintinguoju Viešpačiu [, sakydami]: „Būsime Tavo pranašai, kad atstu laikytume tuos, kurie tavęs nekenčia”. Atsakė jiems Išmintingasis Viešpats iš savo Karalystės, jungčia su Gerąja Menta, drauge su spindinčiaja Tiesa: „Šventą gerą Tiesią Mentą mes renkamės: ji tebus mūsų” (Jasna 32.1–2).

Taip tad patsai Dievas padarė pasirinkimą, niekam neišvengiamą, tarp gėrio ir blogio. Jungčia su Gerąja Menta ir drauge su Tiesa, arba Teisingumu, Dievas pasirenka gėrį ir galutinai pasmerkia senąją religiją, kurią prilygina blogiui:

O jūs, *daėvai*, ir tie, kas gausina jums aukojimus, jūs visi esate Piktosios Mentos, Melo ir Puikybės sėkla. Abejotini jūsų darbai, kuriais pagarsėjote per septintąją žemės dalį. Jūs taip įsigudrinot, kad žmonės, kurie daro blogiausią, klesti tarsi „dievų” (*daėva*) numylėtiniai – kurie nusigrėžė nuo Gerosios Mentos, atkrito nuo Išmintingojo Viešpaties valios ir nuo Tiesos. Jūs taip pat klatingai suviliojate dorai gyvenantį žmogų, vertą nemirtingumo, kaip kad Piktąją Dvasia savo Piktąją Mentą [suviliojo jus], *daėvai*, savo piktaisiais žodžiais žadėdama Melo sekėjams viešpatavimą (Jasna 32.3–5).

Taip tad Išmintingasis Viešpats nedviprasmiškai pasmerkė senąją religiją ir stėjo Tiesos pusėn, kuri jam sutapo su Zarathuštros reforma.

Zarathuštra ir jo Dievas

Zarathuštra, savo ruožtu, save laikė pranašu ir regėtoju. Pats būdamas žynys (Jasna 33.6), jis, reikia manyti, nuo pat pradžių buvo pažįstamas su ankstesniuoju kultu, kurį paskui pasmerkė. Jis laikė save pranašu, kuris kreipiasi į Dievą ir klauso jo žodžio. Jis esąs „Pranašas, garbinantis balsu, Tiesos draugas” (Jasna 50.6) ir Dievo draugas (Jasna 44.2). Jo santykis su Dievu nėra vergo santykis,

veikiau jis prašo pagalbos – pagalbos, kokią tik draugas gali suteikti draugui (Jasna 46.2). Jo misija numatyta iš anksto, nes jis buvęs Dievo išrinktas jau „pradžioje“ (Jasna 44.11), ir tai jis pats matęs regėjime, nukėlusiam jį į pasaulio pradžią. „Tuomet, o Mazda, aš supratau, kad tu esi šventas, kai mačiau tave pradžioje, būčiau tegimstant, kai tu nustatei [teisingą] atpildą už darbus ir žodžius, pikta už pikta, gera už gera. Tavo malone [visa tai baigsis] pasukutinę kūrinių akimirką“ (Jasna 43.5). Ne kartą jis prašo leidžiamas išvysti savo Dievą bei jį supančias esybes (Jasna 33.6–7). „Kada gi regėsiu Tave Tiesoje ir Gerąją Mentą, ir kelią pas [savo] Išmintingąjį Viešpatį, visų galingiausias, [kada galėsiu] išgirsti [jo žodį]?“ (Jasna 28.5). Žodis *sraoša*, kurį čia išvertėme „išgirsti“ ir kuris paprastai verčiamas kaip „klusnumas“ bei „disciplina“, pradžioje, galimas daiktas, reiškę apskritai Pranašo santykį su Dievu: vienas – klauso ir paklūsta dieviškai žiniai, kitas – išklausavo savo pranašo maldų.⁹ Nors *Sraoša*, šitas klusumo ir klusnumo genijus, vėliau tapo visai personifikuotas bei antropomorfinis kone kaip bet kuri kita dievybė ir išliko net islamo laikais kaip *Surūšas*, Dievo šauklis, kartais tapatinamas su angelu *Gabrieliumi*, vis dėlto pradinė vardo reikšmė niekuomet nebuvo visai pamiršta, ir vertėjai į pehlevio kalbą neretai perteikdavo jį žodžiu *nighōšīšn*, reiškiančiu „suklusimą“ bei „išklausymą“. Tokią „Avestos“ žodžio reikšmę irgi tebėra galima atsekti iš „Jasnos“ 56.1 pasakymo: „Išmintingojo Viešpaties [žodžio] klausymas tebus su mumis“. Taigi Zarathuštra ne tik regi savo Dievą, bet ir girdi jo tariamus žodžius. Ir šį Dievo balso „girdėjimą“ jis išreiškia pačiais konkrečiausiais vaizdiniais: jis prašo Dievą prabilti į jį „savo burnos liežuviu“ (Jasna 31.3). Jis girdi Dievą ir regi jį, ir regėdamas žino jį esant Tiesoje: „Štai aš išvydau Jį savo akimis, pažinau Jį Tiesoje, Gerosios Mentos, [gerų] darbų ir žodžių Išmintingąjį Viešpatį“ (Jasna 45.8). Zarathuštra patyrė Dievo šventumą ne mąstydamas ar kontemplanodamas, o tiesiogiai „išvydęs“ Jo gerumą, teisingumą ir amžinumą. „Tuomet supratau, – prisipažįsta jis, – kad Tu esi pramžis, Tu – [amžinai] jaunas, Gerosios Mentos tėvas, išvydęs Tave savo akimis – [Tave,] Tiesos kūrėją, [visos] Tavo kūrinių Viešpatį“ (Jasna 31.8). Pranašui jo regėjimas pats ir pagrindė savo autentiškumą: jis *išvydo* Dievą kaip šventą ir gerą, amžiną, pirmąpradį ir kartu amžinai jauną, kaip pradžią ir pabaigą, visa ko gero šaltinį. Jis išvydo Jį savo akimis ir patyrė savo protu. Galima būtų tarti, kad tai būta intelektualinės Dievo šventumo vizijos. „Tuomet supratau, kad Tu esi šventas, Išmintingasis Viešpatie...“, – tarsi priedainis kartojama per visą „Jasną“ 43. Tai giliai asmeniškąs gerojo Dievo tikrumo *patyrimas*.

„Avestos“ žodį *spenta*, kurį verčiame „šventas“, galima būtų versti ir „gaususis, gausybingas“. Vertėjai į pehlevio kalbą šį žodį perteikė atitikmeniu *abhzōnik* – būdvardžiu, padarytu iš veiksmažodžio *abhzōn* „augti, daugėti, gausėti“. Šventumas Zarathuštrai kartu reiškė augimą, gausą,

pilnatvę, sveikatą. Dieviška prigimtis reiškiasi kaip visa apimantis savęs dovanojimas, kaip trykštantis per kraštus gyvenimas – tiek dvasine, tiek ir fizine prasme. Nes zoroastrizmas visais savo raidos tarpsniais – tai religija, su entuziazmu ir dėkingumu priimanti ir šlovinanti visa, kas yra gera tiek šiame, tiek kitame pasaulyje: ištis, jau gathose, paties Pranašo kūrinyje, dažnai yra itin sunku nuspręsti, ar kalbama apie konkrečią žemišką situaciją, ar apie „aukščiausius dalykus“.

Dievas ir „dvi Dvasios“

Kokiu mastu gathų religiją vis dėlto galima laikyti etiniu monoteizmu? Jau minėjome amžiną antagonizmą tarp dviejų Dvasių dvynių, Šventosios Dvasios ir Piktosios Dvasios – *Spenta Mainju* ir *Angra Mainju*. Iš kur Piktosios Dvasios atsirado? Atsakymas atrodytų pakankamai aiškus, nes šiodvi Dvasios atvirai pavadintos dvyniais, o iš „Jasnos“ 47.2–3 sužinome, kad Išmintingasis Viešpats yra Šventosios Dvasios tėvas. Tokiu atveju jis turi būti ir Piktosios Dvasios tėvas, nors tokia mintis neseniai buvo apibūdinta kaip „absoliučiai absurdiška gathų pasaulėžiūros kontekste“.¹⁰ Iš tikrųjų loginė išvada, kurią būtų galima padaryti iš minėtų tekstų, būtent kad Ahura Mazda yra ne tik Šventosios, bet ir Piktosios Dvasios tėvas, yra „absurdiška“ tik sprendžiant apie Zarathuštros mokymą pagal kur kas vėlesnės dualistinės ortodoksijos standartus, o priešasčių taip nedaryti esama labai svarių. Pirma, neginčytina tai, kad daugeliu atžvilgių, pavyzdžiui, gyvulių aukojimo klausimu, vėlesnė tradicija didžiai nutolsta nuo Pranašo mokymo. Antra, vėlyvoji tradicija Ahurą Mazdą, Išmintingąjį Viešpatį, tiesiog sutapatina su Šventąja Dvasia, kai gathose Išmintingasis Viešpats laikomas tik Šventosios Dvasios tėvu. Trečia, vėlyvojoje tradicijoje Išmintingasis Viešpats, nuo šiol tapatus Šventajai Dvasiai, susiejamas su šviesa, o Piktosios Dvasios – su tamsa, nors gathose skelbiama Išmintingąjį Viešpatį sukūrus ir šviesą, ir tamsą. Galiausiai vėlyvoji tradicija pati yra priešaringa kalbamų tekstų interpretacijos klausimu, ir griežtas Sasanidų ortodoksijos požiūris nebuvo vienintelis. Ortodoksija ištis laikėsi griežto dualizmo pozicijos – esama dviejų nepriklausomų ir amžinai priešingų gėrio ir blogio principų, iš kurių gerasis esąs Ahura Mazda, tradicijos sutapatintas su Šventąja Dvasia. Tuo tarpu heterodoksai zurvanitai padarė tą pačią tiesiog iš gathų plaukiančią išvadą, kad jeigu jau šiodvi Dvasios yra dvyniai, tai jie turi turėti tą patį tėvą. Kadangi Ahura Mazda buvo jau sutapatintas su Šventąja Dvasia, jis nebegalėjo būti laikomas jos tėvu. Taigi jie abi Dvasias pavertė *Begalinio Laiko (Zrvan Akarana)* sūnumis – kodėl būtent jo, neaišku. Kita sekta laikė Piktąją Dvasią atsiradus iš vienintelės Aukščiausiojo piktos minties. Kadangi bent dvi paties vėlyvojo zoroastrizmo sektos interpretavo šį tekstą („Jasna“ 30.3) teigiant Piktąją Dvasią irgi radusis iš Dievo, užsispyrimas iš anksto atmesti ir galimas paties Pranašo panašias mintis tėra tuščia užgaida.

Tikrai galime pasakyti tik tiek, kad apibūdindamas abi Dvasias kaip „dvynius“ Zarathuštra nurodė Piktąją Dvasią irgi esant atsiradusią iš Dievo, o nuo vėlesnės Sasanidų ortodoksijos jis skyrėsi tuo, kad Piktąją Dvasią laikė pikta ne iš prigimties, o iš pasirinkimo. Kaip ir Liuciferis, ji „*pasirinko* daryti pikta“. Ji nebuvo priversta taip elgtis nei Dievo, nei vidinės prigimties: nelaimė, kurią ji užtraukė sau ir savo sekėjams, yra grynai jos vienos kaltė ir galų gale atves prie jos susinaikinimo.

Dvi Dvasios rankraščiuose nuo Mirusiosios jūros

Kone tiksliai paralelę tokiam blogio problemos sprendimui galima rasti „Disciplinos vadovėlyje“ – ko gero, įdomiausiame Kumrano sektos nuo Mirusiosios jūros dokumente. Kad judaizmas Babilono nelaisvės metu patyrė milžinišką zoroastrizmo įtaką, neabejotina, tad nepaprastas panašumas tarp Mirusiosios jūros tekstų ir gathų sampratos apie blogio prigimtį bei kilmę, mūsų supratimu, liudytų tiesioginį žydų skolinimąsi. Pasak „Disciplinos vadovėlio“, Dievas

sukūrė žmogų šeiminkauti pasaulyje ir davė jam dvi dvasias, kad eitų su jomis iki nustatyto laiko, kol čia bus. Tai tiesos dvasia ir klaidos dvasia. Šviesos valdose – tiesos šaknys, o klaidos šaknys – tamsybėse... Ir būtent tamsos angelas priverčia tiesos sūnus nuklysti... Ir visos dvasios, palaikančios jo pusę, stengiasi, kad šviesos sūnūs suklyptų, tačiau Izraelio Dievas ir jo tiesos angelas ištiesė visiems šviesos sūnams pagalbos ranką – jis sukūrė šviesos ir tamsos dvasias ir jomis pagrindė visus visų rūšių darbus. Vieną dvasią Dievas myli per amžių amžius ir amžinai patenkintas visais jos darbais, kita gi jis bodisi ir amžinai nekenčia visų jos darbų.¹¹

Čia turime žydiška maniera išsakytą tiksliai Ahuros Mazdos santykio su Šventąją ir Piktąją Dvasiomis paralelę. Kaip ir žydų Dievas, Ahura Mazda bodisi Piktosios Dvasios draugija ir „amžinai nekenčia visų jos darbų“. Bet jo nepykanta gal kiek racionalesnė nei jo žydiškojo antrininko: Piktosios Dvasios jis nesukūrė piktos – ji pati pasirinko tokia būti. Tačiau nors ir nėra pagrindo abejoti Išmintingąjį Viešpatį esant Piktosios Dvasios tėvu, kad ir kokia atstumianti ši mintis atrodytų vėlyvajai ortodoksijai, neįmanoma paneigti po Pranašo monoteizmu slypint pamatinį dualizmą; tik tai ne dualizmas tarp Šventosios Dvasios ir Piktosios Dvasios, kurios pačios laisvai pasirinko būti tuo, kas yra, o tarp Tiesos ir Melo – neatskiriamų bet kokio pasirinkimo priešybių. Zarathuštra netiesiogiai atskleidžia mums, kaip atsirado Piktąją Dvasią ir kaip bei kodėl ji pasielgė neteisingai, tačiau jis neatskleidžia, kaip atsirado pati Netiesa, veikiau palikdamas mums patiems nuspėti, kad ji jau buvo nuo pat pradžių. Tai pamatinis viso jo mokyimo dualizmas, kurį jis, perėmęs iš savo indoiranėniškojo paveldo, išplėtojo ir pavertė naujos regijos kertiniu akmeniu. Jo sekėjai, išstobulinę vėlesnę ortodoksiją, tik susistemino čia jau glūdėjusią doktriną.

Tačiau nors visa Zarathuštros pasaulėžiūra smelkte per smelkta šio mirtino antagonizmo tarp Tiesos ir Melo, Ahura Mazda, Išmintingasis Viešpats, stovi virš ir anapus jų, nors ir griežtai Tiesos pusėje. Gathose Piktąją Dvasią neketina teigti savęs kaip principo, nepriklausomo nuo aukščiausiojo Dievo ir jam priešiško: ji pasitenkina galybėdama su Šventąją Dvasia, kuri, nors ir radosi iš Dievo, nėra pats Dievas. Taip pat ir *daēvai*, senieji dievai, ar tik ne paties Zarathuštros andai nuversti nuo sosto, niekuomet nepamiršo savo dieviškos kilmės: prašydami Išmintingąjį Viešpatį leisti jiems būti jo šaukliais, jie parodo pripažįstą jį aukščiausiu Viešpačiu.

Šeima, kaimas, gentis ir jūs, *daēvai*, kaip ir aš, siekėte džiaugtis Išmintinguoju Viešpačiu [, sakydami]: „Būsime Tavo pranašai, kad atstu laikytume tuos, kurie tavęs nekenčia“. Atsakė jiems Išmintingasis Viešpats iš savo Karalystės, jungčia su Gerąja Menta, drauge su spindinčiąja Tiesa: „Šventą gerą Tiesą Mentą mes renkamės: ji tebus mūsų“ (Jasna 32.1–2).

Čia mus pasiekia senosios tvarkos atšvaitas: nuversti nuo sosto *daēvai* kreipiasi į Dievą, kurį pripažįsta aukščiausiu, prieš naują autoritetą, iškeltą Pranašo Zarathuštros. Akivaizdu, kad senosios religijos sekėjai nenori tylo mis susitaikyti pakrikštijami „Melo sekėjais“ – jie irgi teigia esą *ašavanai*, „Tiesos sekėjai“. Regis, Zarathuštra pats tai supranta, nes sako:

Klausiu Tavęs, Viešpatie, atsakyk man tiesiai. Kas iš tų, kuriuos mokau, yra tiesos sekėjas, o kas seka Melą? Kurioje pusėje ištis piktasis (*angra*)? [Ar tatai aš.] ar jis piktasis, Melo sekėjas, kardantis Tavo gausą (*savah*)? Kaip viskas yra iš tikrųjų? Žinoma, kad tai jis laikytinas piktuoju – ne tie, kas man artimi (Jasna 44.12).

Taigi atrodo, kad Ahurą Mazdą, Išmintingąjį Viešpatį, aukščiausiuoju Dievu pripažino ir patys *daēvų* garbintojai, bet jiems priekaištaujama neprisidėjus prie Tiesos ir nesivadovaujant Gerąja Menta – galimas daiktas, todėl, kad jie, nors dėjosi „Tiesos sekėjais“, nerodė to savo elgesiu. Kaltindamas nesivadovaujant Gerąja Menta Zarathuštra juos priešpriešina sau, nes save esant Pranašu jis grindė būtent artumu Išmintingajam Viešpačiui, kurį patyrė per Gerąją Mentą.

Zarathuštros reformos esmė tad, regis, buvo ta, kad jis be galo išaukštino Ahurą Mazdą, skelbdamas jį ne tik „didžiausiu ir geriausiu iš dievų“, bet tiesiog vieninteliu visatos kūrėju ir palaikytoju, visagaliu ir visažiniu Viešpačiu. Kaip matėme, jis pavadinamas Šventosios Dvasios ir Gerosios Mentos, Tiesos ir Tiesiamintiškumo „tėvu“, tačiau šios esybės yra ne kaip nors kūniškai pagimdytos, kas būtų ištis paika, – jos „išmąstytos“ į būti kaip amžinos paties Dievo ypatybės. Pavyzdžiui, Tiesa yra sukurta Dievo valia ar išmintimi (*chratu*: Jasna 31.7), o pačia Tiesa savo ruožtu laikosi jo Geroji Menta. Vėlgi būties pradžioje Dievas *pamąsto*: „Tebūnie bekrastės erdvės pilnos šviesos“ (ten pat), ir taip pasidaro. Ir Zarathuštra būtent mintimi, Gerąja Menta, suvokia Dievą esant amžiną, praamžį

ir amžinai jauną (Jasna 31.8). Ir būtent Gerosios Mentos, Dievo minties eksteriorizacija yra visas pasaulis: „[Savo] mintimi pradžių pradžioje [Jis] sukūrė kūniškuosius daiktus, sąžines ir valias, sukūrė kūniškąjį gyvenimą, darbus ir mokymus, iš kurių žmonės gali laisvai pasirinkti” (Jasna 31.11). Taigi ir žmogaus laisva valia, taip aistringai teigiama gathose, yra tiesioginis Dievo kūrinys, jo sąmoningai suteiktas žmonijai.

Pomirtinis Teismas

Vėlyvajame zoroastrizme kalbama tiek apie individualų teismą po mirties, tiek apie visuotinį išbandymą ugnimi bei lydytu metalu laikų pabaigoje. Abiejų idėjų užuomazgos aptinkamos jau gathose. Individualiai sielai tenka kirsti „Atpildo tiltą”, kur tie, kas darė gera, už teisingumą (*aša*) susilauks teisingo atlygio ir geros mentos dėka pasieks Karalystę (Jasna 46.10). Čia, kaip dažnai gathose, negalime būti tikri, ar „teisingumas” ir „gera menta” reiškia dieviškąsias esybes, Išmintingojo Viešpaties apraiškas, ar paprasčiausiai žmogaus teisingumą bei geras mintis. Esminė idėja, matyt, yra ta, kad geram žmogui kertant „Atpildo tiltą”, jį gyvenime lydėjęs teisingumas bei geros mintys susilieja su Dievo Teisingumu ar Tiesa bei Gerąja Menta, kurios savo ruožtu ir yra žemiškojo gerumo bei teisingumo šaltinis. Ši idėja ir kitur išreiškta per susiliejimą su Gerąja Menta (Jasna 46.12; 49.3, 5).

Gerą žmogų per tiltą perveda pats Zarathuštra. Jis veda savo sekėjų sielas per šį šiurpų tiltą į Gerosios Mentos namus (Jasna 32.15), kur jie susidurs akis į akį su savo Kūrėju, gyvenančiu ten kartu su Tiesa ir ta pačia Gerąja Menta (Jasna 44.9). Nusidėjėlių laukia visai kitoks likimas: „Jų sielos ir sąžinės sutrikdys juos, pasiekus Atpildo Tiltą – amžinai Melo Namų svečius” (Jasna 46.11).

Atpildo tiltas, ant kurio teisiama siela, itin iškilus tampa vėlyvojoje tradicijoje. Čia Rašnu – teisingas teisėjas *par excellence*, pats Atpildas kaip toks, – sveria sielą savo svarstyklėmis,¹² o jam talkina dievai Mithra ir Sraoša. Tai, matyt, tradicinis vaizdinys, egzistavęs dar prieš Zarathuštros reformą, o jei taip, tai iš jo vėlgi matyti, koks uolus buvo Pranašas Ahuros Mazdos atžvilgiu, kurį jis laikė vieninteliu Dievu, negalinčiu pakęsti jokio varžovo: mat gathose ne Rašnu ir netgi ne Sraoša, šiaip jau Pranašo įtraukti į savo sistemą, o būtent patsai Ahura Mazda yra tiek dorųjų, tiek nedorėlių teisėjas ir Atpildas (Jasna 46.17).

Rojus ir pragaras

Rojus ir pragaras gathose aprašomi įvairiai. Tai pati geriausia (Jasna 44.2) ir pati blogiausia (Jasna 30.4) būtys, ir tokia nelokalizuota būsimo gyvenimo samprata persų kalboje išliko iki šiol: žodžio *behešt* „rojus” pirminė reikšmė yra tiesiog „geriausia”, o *dūzach* – „prasčiausia” būtis. Tai, kad „blogiausios būtis” priešybė yra ne tik „geriausia būtis”, bet ir „geriausia Menta” (ten pat), rodo, kad „geriausia būtis” laikoma būtis mentiniame bei dvasiniame lyg-

menyje. Atitinkamai rojus ir pragaras – tai „Gerosios Mentos namai” ir „Blogiosios Mentos namai” (Jasna 32.13) arba, būdingiau, „Dainos namai” (Jasna 51.15) ir „Melo namai” (Jasna 51.14). Priešingai Muchamedui, Zarathuštra nekalba apie rojaus džiaugsmus kūniškais įvaizdžiais: palaimintiesiems tenka „ilgas gyvenimas” – matyt, amžinas gyvenimas – ir Gerosios Mentos Karalystė (Jasna 33.5); jie bus palaiminti lengvai bei „naudingai” (Jasna 30.11; 43.12) ir bus apdovanoti Pilnatve bei Nemirtingumu – aukščiausiomis Dievo dovanomis tikintiesiems.

Keistoka, bet pragaro kančios aprašytos smulkiau nei rojaus džiaugsmas. Prakeiktieji bus prislėgti nepatogumų bei kančių (Jasna 30.11), pasmerkti „ilgiems amžiams tamsos, pagedusio maisto ir dejonų” (Jasna 31.20). Priešingai nei vėlyvasis zoroastrizmas, pasak kurio prakeiktųjų sielos paskutiniuosius dienas bus paleistos, Pranašas jų kančias, regis, laikė amžinomis, nes, teisiųjų sieloms esant apdovanotoms nemirtingumu, prakeiktųjų sielos turėsia kančintis „nepaliaujamai” (*utajūtā*) (Jasna 45.7).

Įtaka judaizmui

Zarathuštros mokymas apie atpildą ir bausmę, apie amžiną palaimą ir amžiną kančią, tenkančius atitinkamai geriems ir blogiems žmonėms aname gyvenime po mirties, taip pritrėnkiančiai panašus į krikščioniškąjį mokymą, kad negali nekilti klausimas, ar tik čia nesama tiesioginės įtakos. Atsakymas, žinoma, – taip, nes panašumai tokie dideli, ir istorinis kontekstas toks atvirai palankus, kad atsakymas padaryti akivaizdžią išvadą reikėtų geroką skepticizmo perlenkimą. O grynai eschatologinių judėjo-krikščioniškųjų pažiūrų priklausomybė nuo zoroastrizmo – jau visai kitas ir ne toks įtikinamas atvejis, nes išskyrus keletą užuominų gathose, kurias trumpai apžvelgsime, ir trumpo gabaliuko „Jašte” 19.89–90, teigiančio sielos ir kūno nemirtingumą laikų pabaigoje, apie zoroastriečių eschatologines pažiūras paskutiniuosius 400 metų prieš Kristų duomenų neturime. Pehlevio [kalba parašytų] knygų eschatologija, nors bendrais bruožais sutampa, atskiromis detalėmis bei daromais akcentais didžiai skiriasi, bent jau nuo tarptestamentinio periodo bei šv. Pauliaus eschatologinių raštų ir šv. Jono Apokalipsės. O štai būsimo kūniško prisikėlimo klausimu abi eschatologijos visiškai sutinka, tik šiuos vaizdinius, kita vertus, galima laikyti natūraliai plaukiant iš tikėjimo sielos nemirtingumu, turint galvoje tiek žydams, tiek zoroastriečiams būdingą požiūrį į žmogų kaip į nedalomą sielos ir kūno vieni. Apie tai, ar šį požiūrį žydai perėmė iš zoroastriečių, ar zoroastriečiai iš žydų, ar abu iš kažko trečio, negalime pasakyti nieko tikro.

Atpildo ir bausmės, rojaus ir pragaro atvejis, šiaip ar taip, – visai kas kita. Kaip tik zoroastrizmo įtaka judaizmui per žydų tremtį geriausiai paaiškina, kodėl staiga nelieka šeolo sampratos – vaizdinių apie beasmę būtį šešėlių karalijoje, tenkančią kiekvienam nepriklausomai nuo to, ką jis darė žemėje, – ir kodėl kaip tik tuomet, kai žydai

tremtyje susiduria su medais bei persais, priimamas iranėnų Pranašo mokymas apie pomirtinį gyvenimą. Danielius, manoma, „medo Darijaus“ ministras, pirmasis aiškiai prabyla apie amžinąjį gyvenimą ir amžiną bausmę. „Daugelis miegančiųjų žemės dulkėse atsibus – kai kurie amžinajam gyvenimui, kiti gėdai ir amžinajai negarbei“ (Dan 12.2).

Taigi nuo tada, kai žydai pirmąsyk susidūrė su iranėnais, jie perėmė būdingai zoroastrietišką mokymą apie asmens pomirtinį likimą, atnešiantį arba atpildo džiaugsmą, arba bausmės kančią. Šis zoroastrizmo mokymas juoba įsigalėjo tarp testamentiniu periodu, o Kristaus laikais jį pirmiausia palaikė fariziejai, kurių pats vardas, kai kurių mokslininkų interpretavimu, pažodžiui reiškia „persininkai“, t. y. tie, kas buvo atviriausi persų įtakai. Matyt, ir kūniško prisikėlimo vaizdiniai galiausiai yra zoroastrietiškos kilmės, nors suklestėjo jie būtent tarp žydų; nes vėlyvesnės eschatologijos užuomazgų esama jau gathose.

Mokymo santrauka

Pagrindines doktrinas, skelbtas Pranašo Zarathuštros, galima apibendrinti maždaug taip:

1) Yra vienas aukščiausias Dievas, visa ko dvasiško ir materialaus kūrėjas. Jis sukūrė pasaulį savo mintimi per Šventąją Dvasią. Jis yra šventas ir teisingas, o jo šventumas kartu reiškia kūrybinę galią, vaisingumą, gausą ir dosnumą. Jį supa šešios antrinės esybės, kurias jis irgi sukūręs, taigi esąs jų tėvas. Trys iš jų iš esmės neatskiriamos nuo jo paties – tai Šventoji Dvasia, kurią jis kūrė, Geroji Menta ir Tiesa. Gyvena jis savo Karalystėje, o tai, žinoma, reiškia jį esant visišku savo kūrinių Viešpačiu. Šiuo metu jo Karalystė yra puolama ir niokojama blogio jėgų, tačiau laikų pabaigoje ji bus atkurta visu savo skaistumu. Pilnatvė ir Nemirtingumas irgi neatskiriami nuo pačios jo esmės, bet kartu yra jo pažadėtasis atpildas tiems, kas su Tiesiamintiškumu vykdo jo valią. Pastaroji iš šešių „esybių“ yra bendra tiek Dievui, tiek žmogui ir atspindi teisingą santykį tarp abiejų. Dievas, Išmintingasis Viešpats, esti anapus blogio jėgų.

2) Mūsiškis pasaulis yra padalytas tarp Tiesos ir Melo. Tiesa yra Išmintingojo Viešpaties kūrinys arba „sūnus“. Melo kilmę Pranašas nutyli. Dualizmas tarp šių priešybių, šios dvi alternatyvos, atviros žmogaus laisvam pasirinkimui, yra Zarathuštros minties pamatas. Ir nors seseriškoje Indijos tradicijoje blankių tokio dualizmo paralelių irgi būta, niekur kitur jis nebuvo taip ypatingai ir griežtai pabrėžtas, kaip čia.

3) Išmintingasis Viešpats savo kūrinius sukūrė laisvus – laisvus pasirinkti tarp Tiesos ir Melo. Tai pasakytina ir apie dvasines būtybes, ir apie žmones. Taigi Angra Mainju, Piktoji Dvasia, netikėtai apibūdinta kaip Šventosios Dvasios dvynys, pati „pasirinko pikta“. Tai ji pasirinko savo laisva valia, kaip ir *daēvai*, senieji dievai, kuriuos dėl smurto, susijusio su jų garbinimu (kruvinų aukų), Zarathuštra nusprendė esant blogio jėgomis.

4) Kadangi žmogaus valia yra visiškai laisva, jis pats galiausiai yra atsakingas už savo likimą. Savo gerais darbais jis pelno atpildą amžinybėje: Pilnatvę ir Nemirtingumą. Tuo tarpu piktadarį ir Dievas, ir jo paties sąžinė pasmerkia amžinoms pragaro kančioms, „blogiausiai būčiai“.

5) Išorinis Tiesos simbolis yra ugnis, taigi būtent ugnies aukuras tampa zoroastrietiško kulto centru. Ir būtent išbandymas ugnimi bei lydytu metalu sutvirtina Pranašo žinią; būtent ugnimi bei lydytu metalu laikų pabaigoje bus teisiamą žmonija.

Tokios tad, regis, būtų pagrindinės gathose skelbtos doktrinos. Vienas iš esminių visam mokymui žodžių yra *savah* „nauda, pelnas“ arba „augimas, gausėjimas“. Žodis taikomas tiek klestėjimui žemėje, tiek dangiškiems džiaugsmams. Zarathuštra – gyvenimo pranašas, ir gyvenimo visokeriopai turtingo.

Versta iš: Zaehner R. C. *The Dawn and Twilight of Zoroastrianism*. - London: Phoenix Press, 2003 (pirmas leidimas: Weidenfeld & Nicolson, 1961).
- P. 33–36, 41–45, 50–54, 56–58, 60–61.

Iš anglų kalbos vertė Dainius RAZAUSKAS

NUORODOS:

- [Kadangi vieningos iranėnų kalbų transkripcijos iki šiol priimta nėra, tai šiame vertime nutariau vardus bei terminus perteikti lietuviškais rašmenimis, paliekant tik balsių ilgumo ženklus: vietoj knygoje angliškai transkribuojamo *Zarathushtra* – *Zarathuštra*; vietoj *Vishtāspa* – *Višťaspa*; toliau vietoj *druj* – *druždž*; *adrujantō* – *adruždžiantō*, *khshathrīm* – *chšathrīm* ir t.t. – Vert. past.]
- Tai sutampa su Theodoro bar Kōnai nustatyta Zarathuštros gimimo data 628 m. pr. Kr., žr. Zaehner R. C. *Zurvan, A Zoroastrian Dilemma*. - Oxford, 1955. - P. 442.
- Žr. Henning W. B. *Zoroaster, Politician or Witch-Doctor?* - Oxford, 1951. - P. 42 t.
- Māntra* reiškia „šventas žodis“. *Āzūiti* akivaizdžiai giminiškas su vedų *āhūti* „liejamoji auka“, tačiau vėlyvojoje avestoje žodis reiškia „taukus“ (ir būtent taip verčiamas į pehlevi – *čarpīh*) arba, kaip pagrįstai sako Bartholomae, „tirštą maistą kaip priešingybę skystam“.
- Arba „pagal Gerąją Mintį“, „Gerąją Mentą“.
- Pirmasis dėmuo iš to paties veiksmazodžio *aēš-*, kuris čia reiškia „turėti galios“.
- [Senovės graikų *ἀρεσις* reiškė būtent „pasirinkimas“. – Vert. past.]
- [Iranėnų *spenta-* ir lietuvių *šventa-s* yra giminiški žodžiai. – Vert. past.]
- [Iranėnų *sraoša* yra tiesiog giminiškas su lietuvių *klausa*, *klausyti*, (*pa*)*klusti* ir, kaip matome, apima tas pačias reikšmes. – Vert. past.]
- Bianchi U. *Zamān i Ohrmazd*. - Turin, 1958. - P. 82.
- Burrows M. *The Dead Sea Scrolls*. - New York, 1956. - P. 374.
- Pehlevio *Rivājatai* 48.66; plg. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, XVII, p. 246–247.